

I. ideologická konference vysokoškolských vědeckých pracovníků v Brně a její místo v dějinách československé jazykovědy v 50. letech 20. století¹

VÍT BOČEK

Abstract. The First Ideological Conference of Academic Workers in Brno and its place in the history of Czechoslovak linguistics in the fifties of the twentieth century. The paper discusses the significance of The First Ideological Conference of Academic Workers, held in 1952, for strengthening the power of Marxist ideology in Czechoslovak sciences, arts and humanities, especially in Czechoslovak linguistics.

Key words: history of Czechoslovak science • Marxist ideology • Czechoslovak linguistics • marrism • cosmopolitanism • objectivism

Na přelomu února a března roku 1952 se v Brně konala akce s názvem I. ideologická konference vysokoškolských vědeckých pracovníků. Její téma znělo takto: Marxisticko-leninskou ideovostí a stranickostí proti kosmopolitismu a objektivismu ve vědě. Byla to masová akce, které se zúčastnilo téměř tisíc vědeckých pracovníků ze všech českých a slovenských vysokých škol i dalších výzkumných pracovišť, vědeckých organizací a ministerstev. Konala se od 27. února do 1. března roku 1952 v centru města, v Besedním domě, který tehdy sloužil jako Oblastní dům armády. Konferenci uspořádala Vojenská technická akademie v Brně společně se všemi ostatními brněnskými vysokými školami, které byly tehdy čtyři: Masarykova univerzita, Vysoká škola zemědělská, Vysoká škola stavitelství a Vysoká škola veterinární. K nim se jako spolupořadatelky přidružily ještě dvě mimobrněnské školy: Vojenská lékařská akademie v Hradci Králové a Vojenská akademie v Praze. Učitelství sbor Vojenské technické akademie v Brně se na zorganizování této konference usnesl 21. prosince 1951 a byl to závazek k 72. narozeninám J. V. Stalina, které byly několik dní předtím. Cílem závazku bylo připravit konferenci, která „nám pomůže za účasti čelných představitelů naší vědy odhalit pravou podstatu buržoasního „objektivismu“ a kosmopolitních lžiideí a ukáže nám cestu, jak vyprostit z jejich vlivu vlastní úseky vědecké práce“.²

¹ Text vznikl za podpory grantu Grantové agentury České republiky č. P406/10/1346.

² Závazek profesorského a učitelského sboru Vojenské technické akademie v Brně k 72. narozeninám J. V. Stalina. In: *Marxisticko-leninskou ideovostí a stranickostí proti*

Tím byly stanoveny dvě základní tematické linie konference: kosmopolitismus a objektivismus. Konference se odehrála za přítomnosti významných politických osob, které přednesly několik stěžejních referátů v plénu. O obecný rozbor dvou zmíněných hlavních témat konference se postarali dva nej přednější ideologové doby. O kosmopolitismu obecně, kosmopolitismu jako ideologii amerického imperialismu a o jeho projevech v době první československé republiky promluvil ministr informací a osvěty Václav Kopecký a postavil proti němu ideu proletářského internacionalismu a socialistického vlastenectví. Rektor Vysoké školy politických a hospodářských věd Ladislav Štoll rozebral objektivismus vědy, kterému je zase třeba čelit stranickostí vědy. K tomu, co si tehdejší funkcionáři představovali pod oběma pojmy, si můžeme uvést i výstižné shrnutí Františka Trávníčka: „Kosmopolitismus, světoobčanství, popírá národní jazyk a kulturu, národní osobitost, svébytnost a z ní pramenící vlastenectví, lásku k vlasti, k národu, k jeho kultuře, pokládá je za zaostalé, za přežitek méně vyspělé minulosti. ... Objektivismus hlásá, že věda má jen přesně zjišťovat fakta, nikoli hledat jejich smysl, vykládat jejich příčiny, vzájemné souvislosti“.³ Nálepku kosmopolitismu a objektivismu přitom dostaly bez výjimky všechny přístupy a směry, které nebyly marxistické.

Po dalších plenárních referátech, které přednesli další politici a zástupci armády, se konaly dílčí diskuse ve čtyřech sekcích: společenské vědy, přírodní a technické vědy, biologické a lékařské vědy, vojenské vědy. V každé vystoupilo několik desítek předních vědců z jednotlivých oborů. Příspěvky přednesené na konferenci byly v několika podobách publikovány i tiskem. Už přímo ve dnech konference vyšly některé projevy v deníku Rudé právo. Projev Václava Kopeckého vyšel samostatně v podobě knižní brožury.⁴ Štollův příspěvek byl publikován společně se dvěma texty Zdeňka Nejedlého.⁵ Především však velmi brzy vyšel

---

kosmopolitismu a objektivismu ve vědě. Sborník dokumentů I. ideologické konference vysokoškolských vědeckých pracovníků v Brně 27. února–1. března 1952. Praha, Naše vojsko, 1952, s. 10.

³ František TRÁVNÍČEK: Objektivismus a kosmopolitismus v naší jazykovědě. *Sborník prací filosofické fakulty brněnské univerzity*, 1, 1952, s. 12.

⁴ Václav KOPECKÝ: *Proti kosmopolitismu jako ideologii amerického imperialismu. Projev ministra Václava Kopeckého na první ideologické konferenci vysokoškolských vědeckých pracovníků konané v Brně 27. II.–1. III. 1952.* Praha, Orbis, 1952.

⁵ Ladislav ŠTOLL: Věda jde s lidem. In: Zdeněk NEJEDLÝ – Ladislav ŠTOLL: *Věda jde s lidem.* Praha, Orbis, 1952, s. 11–32; Zdeněk NEJEDLÝ: Dopis ideologické konferenci v Brně. In: Tamtéž, s. 3–6; Zdeněk NEJEDLÝ: První ideologická konference vědeckých pracovníků. In: Tamtéž, s. 6–10.

konferenční sborník, ve kterém byly jednak znovu otištěny úvodní proslovy,⁶ jednak zde byly publikovány diskusní příspěvky z jednotlivých sekcí.

Celá konference by si jistě zasloužila vyčerpávající historickou studii, ve které by byl probrán její širší kontext. Nastíněn byl měl být kontext brněnský, v jeho rámci zejména vznik hlavního pořadatele akce, Vojenské technické akademie v Brně, na podzim roku 1951, a jeho role v brněnském akademickém prostředí raných padesátých let.⁷ V celostátním měřítku by bylo možno rozebrat kontext politický: v konferenčních příspěvcích se projevuje stalinský kult, odkazuje se na aktuální domácí problémy, například na připravovaný proces se Slánským a spol., i na mezinárodní problematiku studené války a války v Koreji.⁸

To nejpodstatnější je ovšem stanovení významu konference v probíhající sovětzaci vysokého školství a vědy u nás vůbec.⁹ Pokud je nám známo, zatím byl podrobnějšímu rozboru této konference věnován pouze jeden text, zaměřený však přece jenom úžeji na problematiku lisenkismu v československé biologii.¹⁰ V syntetických pracích o dějinách brněnských vysokých škol o ní nacházíme jen letmé zmínky.¹¹ Podobně torzovitě je pak konference tematizována v dílech příspěvcích věnujících se některému aspektu situace v naší vědě a vysokém školství tehdejší doby.¹² Jisté je, že konference měla poměrně velký ohlas napříč

⁶ Václav KOPECKÝ: Proti kosmopolitismu jako ideologii amerického imperialismu. In: *Marxisticko-leninskou ideovostí a stranickostí proti kosmopolitismu a objektivismu ve vědě*, c. d. v pozn. 2, s. 21–50. Ladislav ŠTOLL: Věda jde s lidem. In: *Tamtéž*, s. 51–70.

⁷ Viz k tomu např. Jíří PERNES: *Kapitoly z dějin VUT v Brně. 1899–2009. Cesta moravské techniky 20. stoletím*. Brno, Vutium, 2009.

⁸ K celkové politické a kulturní situaci v Československu viz například Alexej KUSÁK: *Kultura a politika v Československu 1945–1956*. Praha, Torst, 1998.

⁹ K tématu viz Blanka ZILYNSKÁ – Petr SVOBODNÝ (eds.): *Věda v Československu v letech 1945–1953. Sborník z konference (Praha, 18.–19. listopadu 1998)*. Praha, Karolinum, 1999. Markéta DEVÁTÁ – Doubravka OLŠÁKOVÁ – Vítězslav SOMMER – Peter DINUŠ: *Vědní koncepce KSČ a její institucionalizace po roce 1948*. Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2010.

¹⁰ Michael ŠTOREK – Pavel PALEČEK: Jak to začalo v Československu? In: Valery N. SOYFER: *Rudá biologie. Pseudověda v SSSR*. Brno, Stilus Press, 2005, s. 311–334.

¹¹ Václav VONDRÁŠEK – Sylvestr CHRASTIL – Martin MARKEL: *Dějiny Vojenské akademie v Brně. 1951–2001*. Praha, Ministerstvo obrany České republiky – AVIS, 2001, s. 47; František JORDÁN a kol.: *Dějiny university v Brně*. Brno, Univerzita J. E. Purkyně, 1969, s. 293.

¹² Srov. např. Markéta DEVÁTÁ: Vysoká škola politických a hospodářských věd jako nástroj indoktrinace marxisticko-leninského vědeckého světového názoru. In: Bohumil JIROUŠEK a kol. (eds.): *Proměny diskursu české marxistické historiografie. (Kapitoly*

vědními disciplínami, vyšla o ní řada nadšených zpráv.¹³ V řadě vědních oborů pak byly zorganizovány samostatné dílčí konference či diskuse s jasným cílem ukázat na zloubnost buržoazních přístupů, určit konkrétní osoby, které jim podlehly, a případně je potrestat, poučit se z předchozího vývoje a nasměrovat daný obor žádoucím, rozuměj marxistickým směrem. Za všechny můžeme jmenovat pracovní konferenci historiků z konce května roku 1952,¹⁴ konferenci knihovníků v červnu téhož roku,¹⁵ jejímž přímým dopadem pak bylo odstranění „reakční“ literatury z veřejných katalogů, anebo červencový sjezd muzejníků¹⁶. Zároveň probíhala řízená očista od škodlivé literatury na jednotlivých pracovištích, jak dokládají slova pracovníka katedry marxismu-leninismu brněnské filozofické fakulty Pavla Morsteina z března 1952: „chodíme do kateder, probíráme skripta,

---

z *historiografie 20. století*). České Budějovice, Jihočeská Univerzita v Českých Budějovicích, 2008, s. 193–204. Markéta DEVÁTÁ – Doubravka OLŠÁKOVÁ – Vítězslav SOMMER – Peter DINUŠ, C. D., *Vědní koncepce KSČ*, s. 52, 172.

- ¹³ Srov. např. Ferdinand BOURA: Brněnská konference a boj proti kosmopolitismu a objektivismu v právní vědě. *Právník. Časopis pro právní teorii a právní praxi*, 91, 1952, s. 149–153; Bohuslav HAVRÁNEK: Význam I. ideologické konference v Brně pro českou rusistiku. *Ruský jazyk. Odborný časopis pro vyučování ruštině na československých školách*, 2, 1951–1952, s. 289–291; Zdeněk MATHAUSER: Ideologický nástup. *Ruský jazyk. Odborný časopis pro vyučování ruštině na československých školách*, 2, 1951–1952, s. 258–264; Jiřina POPELOVÁ-OTÁHALOVÁ: Boj proti pozůstatkům kosmopolitismu a objektivismu v pedagogické vědě. *Pedagogika. Časopis pro pedagogickou teorii a praxi*, 2, 1952, s. 141–146; Jaroslav ŠÍMA: Brněnská ideologická konference vědeckých pracovníků. *Knihovna*, 5, 1952, č. 2, s. 69–70; František TRÁVNÍČEK: I. ideologická konference v Brně. *Časopis Matice moravské*, 71, 1952, s. 1–3; František SVĚRÁK – Jaroslav BAUER – Josef KURZ: Ideologická konference vysokoškolských vědeckých pracovníků v Brně. *Sovětská věda. Zprávy Československo-sovětského institutu. Sekce společenských věd. Oddělení jazykověda*, 2, 1952, s. 312–319.
- ¹⁴ Josef MACEK (ed.): *Proti kosmopolitismu ve výkladu našich národních dějin*. Praha, Nakladatelství Československé akademie věd, 1953. O konferenci viz Bohumil JIROUŠEK: *Josef Macek. Mezi historií a politikou*. Praha: Výzkumné centrum pro dějiny vědy, 2004, s. 37.
- ¹⁵ Srov. Jaroslav DRTINA – Miloň KONVALINKA (eds.): *Za zvýšení ideovosti v knihovnictví a bibliografii. Materiál z celostátní ideologické konference studijních knihoven ČSR 27. a 28. června 1952 v Praze*. Praha, Průmyslové vydavatelství, 1952.
- ¹⁶ Oldřich JANEČEK: Proti kosmopolitismu a buržoasnímu objektivismu v našem musejnictví. (Poznámka ke sjezdu českých a slovenských musejníků v Českých Budějovicích dne 5.–8. 7. 1952). *Historie a vojenství. Sborník vojenského historického ústavu*, 2, 1953, s. 201–211.

vymycujeme z nich kosmopolitismus a objektivismus¹⁷. Zakrátko také vyšly delší texty věnující se kosmopolitismu a objektivismu v jednotlivých dílčích oborech.¹⁸ Bez nadsázky tak lze hovořit o tom, že „rok 1952 byl rokem tažení proti objektivismu a kosmopolitismu“.¹⁹ Někteří vědci pak navíc s přímým odkazem na brněnskou ideologickou konferenci otiskli bilancující články, ve kterých se káli za ideové pochybení ve svém předchozím vědeckém díle.²⁰

Na začátku padesátých let se konalo více konferencí, na nichž měly otázky ideologické jasnou převahu nad normální prací v jednotlivých vědních oborech. Ojedinelost I. ideologické konference v Brně spočívá v masovosti celé akce, spojené s účastí zástupců všech vědních oborů a politických exponentů. Hodnocení významu této konference mohou být samozřejmě různá. Pohled zvnějšku a z většího odstupu například může této konferenci přiřknout význam menší. Tak Connelly²¹ na základě několika archivních pramenů připisuje konferenci na vrub pouze studentům, majícím v těchto letech na vysokých školách podstatné slovo: „Nejspektakulárnější událostí období studentokracie byla první ideologická konference vysokých škol, která se uskutečnila v Brně v únoru 1952. ... Referáty unisono

¹⁷ Lukáš FASORA – Jiří HANUŠ: *Masarykova univerzita v Brně. Příběh vzdělání a vědy ve střední Evropě. 1919–2009*. Brno, Masarykova univerzita, 2009, s. 133; srov. k tomu i další pasáže z textů Františka Trávníčka, citované níže.

¹⁸ Srov. např. Ferdinand BOURA: *K filosofickým základům objektivismu a kosmopolitismu v naší právní vědě*. Praha, Orbis, 1953; František TRÁVNÍČEK: *Objektivismus a kosmopolitismus v naší jazykovědě. Sborník prací filosofické fakulty brněnské univerzity*, 1, 1952, s. 12–25.

¹⁹ Michaela KRATOCHVÍLOVÁ: *Jaroslav Drtina a jeho vliv na vývoj studijního oboru knihovnictví na pozadí historických událostí*. Praha [Rigorózní práce, FF UK, 2003], s. 211. (Citováno podle Josef SCHWARZ: Sáva Medonos – zakladatel, propagátor, dokumentalista. *Ikaros. Elektronický časopis o informační společnosti*, 8, č. 2, 2004 (online: <http://www.ikaros.cz/node/1570>). To ovšem neznamená, že se porůznu neobjevilo vyhraňování proti kosmopolitismu už před rokem 1952. Například v roce 1949 vyšel v českém překladu sborník statí ze sovětského tisku, jejichž jednotícím tématem byl právě boj proti kosmopolitismu, konkrétně v oblasti sovětského umění: Břetislav DEJDAR (ed.): *Proti kosmopolitismu v sovětském umění. Soubor statí a článků ze sovětského tisku*. Praha, Svět sovětů, 1949. Jako předvoj boje proti objektivismu lze pak vnímat sborník textů strukturalismu se zřeknuvšího literárního vědce a estetika Jana MUKAŘOVSKÝ: *Stranickost ve vědě a v umění. Soubor statí*. Praha, Orbis, 1950.

²⁰ Srov. např. Antonín VÁCLAVÍK: Příspěvek k diskusi o některých otázkách naší ethnografie. *Český lid*, 39, 1952, s. 137–143.

²¹ John CONNELLY: *Ztročená univerzita. Sovětižace vysokého školství ve východním Německu, v českých zemích a v Polsku v letech 1945–1956*. Praha, Karolinum, 2008, s. 305.

podporovaly tvrdou linií, takže pozorovatel by mohl zvnějšku nabyt falešného dojmu, že se jednalo o nejdůležitější událost vedoucí k sovětizaci československého vysokého školství. Ve skutečnosti byla konference organizována bez konzultace s aparátem Ústředního výboru KSČ. O tom, kdo bude pozván, rozhodovali mládežnickí funkcionáři brněnské Vojenské technické akademie a vynechali přitom »nejsilnější« vysoké školy v Praze a na Slovensku. S ústředními stranickými orgány nebyl ani konzultován obsah referátů a stejně tak nebyly schváleny a kolektivně projednány ideové směrnice, které konference přijala. Až na zdravici soudruha Kopeckého se jednalo o soukromou záležitost referujících.“. Při četbě sborníku vydaného z této konference, u vědomí plejády předních zástupců našich vědních oborů, kteří se akce zúčastnili, a při vědomí širšího kontextu boje proti kosmopolitismu a objektivismu ve vědě v tehdejší době však nabýváme jiného dojmu. Konferenci můžeme vnímat přinejmenším jako třeba nikoli nejvýraznější, ale každopádně významný projev systematické sovětizace československé vědy, která ještě téhož roku vyvrcholila založením Československé akademie věd, spojeným se ztrátou samostatnosti několika tradičních vědeckých institucí, respektive s jejich zglajchšaltováním. Na přece jen větší důležitost I. ideologické konference může ukazovat také jedna zajímavost, totiž to, že o ní zřejmě vznikl i filmový záznam. Není sice jasné, zda šlo přímo o autentické záběry z průběhu konference, nebo jen o zpravodajskou relaci o jejím konání apod., v hudebních slovnících se však každopádně uvádí, že skladatel Jiří Pauer (1919–2007), autor mnoha programních děl v duchu komunistické ideologie (písně jako *Stavíme nový svět*, *My život na zemi předěláme* či *Hej, ty rudá písni*) napsal v roce 1952 také hudbu ke krátkému filmu s názvem *Brněnská ideologická konference*.²² Také memoárové prameny dosvědčují, že konference byla zahajovací akcí kampaně proti kosmopolitismu a objektivismu a že byla pečlivě připravena shora.²³ Dodejme ještě, že k zhodnocení významu konference by vedle seznamu účastníků a témat jejich příspěvků, který máme k dispozici, jistě přispěl i seznam těch, kteří svou účast naopak odmítli. Jedním z nich byl chemik Jaroslav Heyrovský, v té době už ředitel polarografického ústavu vzniklého v roce 1950, pozdější první český držitel Nobelovy ceny.²⁴

²² Srov. Bohumír ŠTĚDRONĚ: Pauer, Jiří. In: Gracian ČERNUŠÁK – Bohumír ŠTĚDRONĚ – Zdenko NOVÁČEK (eds.): *Československý hudební slovník osob a institucí. II. M–Ž*. Praha, Státní hudební vydavatelství 1965, s. 260–261.

²³ Jiří HÁJEK: *Paměti*. Praha, Ústav mezinárodních vztahů, 1997, s. 193; Viktor KNAPP: *Proměny času. Vzpomínky nestora české právní vědy*. Praha, Prospektrum, 1998, s. 116.

²⁴ O jeho pobouření z konferenčních referátů se zmiňuje Jiří JINDRA: Jaroslav Heyrovský a Jan (Johann) Böhm. *Chemické listy*, 103, 2009, s. 894–897 (online: www.chemicke-listy.cz/docs/full/2009_11_894-897.pdf).

Jazykovědci na konferenci

V druhé části tohoto textu bude zaměřena pozornost pouze na jeden aspekt brněnské konference, totiž na účast jazykovědců v ní. Vývoj československé jazykovědy po roce 1948, respektive už po roce 1945, byl navýsost zajímavý, neboť zde došlo k potýkání hned několika výrazných myšlenkových směrů. V prvních poválečných letech se řada našich jazykovědců vyjádřila k tzv. novému učení o jazyce čili marrismu, který byl od 30. let oficiálním jazykovědným učením v Sovětském svazu a k roku 1948 se datuje jeho ostrý nástup proti všem odpůrcům. Název tohoto směru vznikl podle jeho zakladatele, Nikolaje Jakovleviče Marra (1864–1934). Ten v první třetině 20. století přišel s novou jazykovědnou teorií, v řadě bodů odmítající tradiční historickosrovnávací jazykovědu a přicházející v mnoha ohledech s velmi diskutabilními názory na vznik a vývoj jazyků (například tzv. čtyřelementová hypotéza, podle níž všechna slova doložených jazyků vznikla křížením původně čtyř základních slovních forem *sal, ben, jon* a *roš*; dále přímé spojování jednotlivých vývojových stadií jazyka s konkrétními společenskými zřízeními apod.). Po Marrově smrti pokračovala v rozvíjení jeho teorie řada jeho žáků, zejména Ivan I. Meščaninov (1883–1967), a došlo k tomu, že byl považován za teorii marxistickou a oficiálně podporován státem.²⁵ I proto došlo k jeho šíření také do dalších zemí vystavených vlivu Sovětského svazu, tedy i do Československa, kde byl – vedle individuálních vyjádření jazykovědců k marrismu – vydán například sborník překladů důležitějších marristických textů a také Meščaninovovy přednášky, které pronesl v roce 1949 v Praze.²⁶ V létě roku 1950 však zasáhl do situace nadměrného etablování marrismu přímo Stalin svými proslulými statěmi o jazykovědě,²⁷ které byly součástí širší jazykovědné diskuse probíhající v sovětském tisku a ve kterých vyvrátil hlavní body marristické jazykovědy. Následovalo pak tažení proti marrismu, který byl označen jako pouze pseudomarxistický. U nás nebyl marrismus významněji etablován, došlo proto k poměrně rychlému „vypořádání“ s ním, zejména v podobě rychlého vydání

²⁵ K marrismu viz např. René L'HERMITTE: *Marr – Marrisme – Marristes. Science et perversion idéologique. Une page de l'histoire de la linguistique soviétique*. Paris, Inst. d'Études Slaves, 1987.

²⁶ *Sovětská jazykověda. Překlady vybraných studií*. Praha, Orbis, 1949. Ivan I. MEŠČANINOV: *Pražské přednášky o jazyce*. Praha, Slovanské nakladatelství, 1950.

²⁷ K okolnostem tohoto zásahu srov. např. Roj A. MEDVEDĚV: *Stalin a jazykověda. Epizoda z dějin sovětské vědy*. In: Žores A. MEDVEDĚV – Roj A. MEDVEDĚV: *Neznámý Stalin*. Praha, Academia, 2003, s. 219–228.

sovětských diskusních textů u nás a jejich „kritického“ rozboru našimi jazykovědci.²⁸ Záhy se však našel větší nepřítel v podobě strukturalismu. Ostrá kampaň proti hlavnímu strukturalistickému proudu v naší jazykovědě, tzv. Pražské škole, a zejména některým jejím zástupcům, probíhala právě v první polovině 50. let.²⁹ Také ohlas těchto událostí se v různé míře projevuje v příspěvcích jazykovědců na brněnské konferenci, resp. vůbec v jejich tehdejších vědeckém díle a profesní dráze.

Bez průzkumu archivních materiálů či bez vzpomínek pamětníků se již asi nedozvíme o pasivních účastnících konference. Aktivní účastníci jsou uvedeni v seznamu, vypsaném v konferenčním sborníku před příspěvky v jednotlivých sekcích. V sekci společenských věd vystoupilo 56 diskutujících, z toho 5 jazykovědců: slavisté Bohuslav Havránek a Josef Kurz, indoeuropeista a etymolog Václav Machek, anglista Josef Vachek a germanista Leopold Zatočil. K nim je třeba připočíst bohemistu Františka Trávníčka, který hrál na konferenci významnější roli, promluvil v plénu v závěrečný den konference.

Při přípravě konferenčního sborníku se postupovalo po ediční stránce nestandardně. Redakce, nekonkretizovaná jmény, otiskla některé příspěvky jako standardní texty, tj. jako souvislou výpověď jednotlivých autorů, byť zkrácenou, jak se výslovně praví v nadpisech jednotlivých oddílů sborníku. Většina příspěvků je však publikována jenom v podobě útržkovitých výňatků doplněných jakýmsi redakčním komentářem. Ve sborníku tak např. čteme: „Chyb je možno se vyvarovat skutečnou znalostí marxismu-leninismu,“ pravil prof. dr Svoboda ve svém diskusním příspěvku. „Chtěl bych připomenout...“. Většina příspěvků, které na konferenci zazněly, není otisknuta vůbec. Klíč, podle něhož redakce vybírala, které příspěvky budou otisknuty a v jaké z uvedených forem, není zřejmý. Z jazykovědců nebyl otisknuta příspěvek Leopolda Zatočila (1905–1992). Ostatním jazykovědcům aktivně vystoupivším na konferenci jejich příspěvek v různých podobách ve sborníku vyšel, budeme se jim proto věnovat podrobněji. Pokusíme

²⁸ Srov. *Oblas článku J. V. Stalina „O marxismu v jazykovědě“ na našich vysokých školách. Stenografický záznam diskuse o článku J. V. Stalina „O marxismu v jazykovědě“ konané 29. června 1950 na filosofické fakultě Karlovy university v Praze*. Praha, Rovnost, 1951.

²⁹ Viz o tom Pavel NOVÁK: K poválečným osudům české lingvistiky. *Slovo a slovesnost*, 52, 1991, s. 183–193; Markus GIGER: Die Sprachtypologie als Lakain des Imperialismus. Propagandasprachliche Elemente im tschechischen linguistischen Diskurs der frühen 50er Jahre. In: Katharina BÖTTGER – Markus GIGER – Björn WIE-MER (eds.): *Beiträge der Europäischen Slavistischen Linguistik (POLYSLAV)* 3. München, Verlag Otto Sagner, 2000, s. 97–109; Markus GIGER: Ideologische Auseinandersetzungen in der tschechoslowakischen Linguistik 1947–1955. *Forum für osteuropäische Ideen- und Zeitgeschichte*, 5, 2001, s. 183–212.

se jejich příspěvek zasadit do kontextu jejich díla a zejména do kontextu jejich tehdejšího postavení v jazykovědné obci.

Začít můžeme **Václavem Machkem** (1894–1965), už proto, že v jeho pozůstalosti se zachoval dopis z doby příprav na konferenci. 17. února 1952 dostal Machek dopis tohoto znění:

Vážený soudruhu!

Sdělujeme Vám, že na podkladě Vaší přihlášky zařazujeme předběžně Váš příspěvek do diskuse ve skupině společenských věd. Žádáme Vás, abyste diskusní příspěvek zpracoval ve 3 stejnopisech a předložil jej v první den konference sekretáři skupiny s. mjr. Nechvátalovi. Hlavní these Vašeho příspěvku zašlete pak laskavě ihned na adresu s. prof. Dr. Gustav Riedl, děkan filosofické fakulty Masarykovy university v Brně.

V diskusním příspěvku je třeba neustále přiblížet k ústřední tematice konference, jíž je boj proti kosmopolitismu a buržoasnímu objektivismu, a neodbočovat do odlehle, úzce odborné látky.

Za oborovou komisi Společenské vědy mjr. Jaroslav Nechvátal⁰

První léta Václava Machka po únoru 1948 popisuje ve vzpomínce jeho žačka Eva Havlová jako tíživá.³¹ Pro akademický rok 1948/1949 byla Machkovi (a dále Jaroslavu Ludvíkovskému, Antonínu Beerovi a Františku Novotnému) udělena akčním výborem filozofické fakulty důtka spojená se zákazem hlasování v profesorském sboru.³² Kromě vnějších omezení tu byl i tlak vnitřní, týkající se pracovního, metodologického zaměření. Z marristických pozic byla kritizována především tradiční srovnávací indoevropská jazykověda, a Machek byl v té době jejím nejčelnějším představitelem u nás. Stalinovo odmítnutí marrismu v roce 1950 znamenalo proto pro Machka rehabilitaci srovnávací jazykovědy a celkové uvolnění. „Po těchto projevech vchází sovětská jazykověda do nového období, plného horlivé, svobodné a úspěšné práce, prosté obav před diktaturou marristů,“ píše Machek ve zprávě o prvním čísle nového časopisu Sovětská věda – jazykověda.³³

V roce 1952 se Machek účastní ideologické konference v Brně. Přitom je zajímavé, že potřebě „neustále přiblížet k ústřední tematice konference, jíž je boj proti kosmopolitismu a buržoasnímu objektivismu, a neodbočovat do odlehle,

³⁰ Václav MACHEK: *Korespondence. II.* Vít BOČEK – Petr MALČÍK (eds.). Praha, Nakladatelství Lidové noviny, 2011, s. 936–937.

³¹ Eva HAVLOVÁ: Václav Machek – život a dílo. In: *Sebrané spisy Václava Machka*. Svazek I. Praha, Nakladatelství Lidové noviny, 2001, s. 14.

³² Srov. Bohumil VYKYPĚL: *Život a dílo Adolfa Erbarta. Kapitola z dějin české vědy*. Praha, Nakladatelství Lidové noviny, 2008, s. 12, pozn. 5, s další literaturou.

³³ Václav MACHEK: Časopis o sovětské jazykovědě. *Listy filologické*, 75, 1951, s. 317.

úzcе odborné látky“; jak to požadoval v dopise major Nechvátal, Machek nevyhověl. Jeho příspěvek³⁴ s názvem O možnosti revidovat některé názory o stavu staroslovanské kultury je ve sborníku publikován jako souvislý text a je v podstatě článkem ryze odborným, byť napsaným volným, neodborným stylem. Autor v něm vyšel ze svých nových výkladů dvou slov – slovanského *plugъ ‘pluh’ a *jsstba ‘jizba’. První výklad již krátce předtím publikoval,³⁵ druhý měl zřejmě již připravený jako součást pokračování prvního článku; toto pokračování pak vydal hned následujícího roku.³⁶ Oba výklady prostě na konferenci použil v novém kontextu – zdůraznil, že zmíněná slova nejsou germánského původu, jak se doposud převážně myslelo, ale že první je naopak v germánštině přejímkou ze slovanštiny, zatímco druhé mají slovanština i germánština z románštiny. Těmito výklady Machek relativizoval tradiční představu o vyšší kulturní a civilizační úrovni Germánů oproti Slovanům. Na konferenci tak nenásilně vyhověl očekávání, že se nějak opře do západních, imperialistických mocností.

Rok 1952 je možno v Machkově vědecké dráze považovat za nenápadně předělový. Po oněch tíživých letech po roce 1948 je nyní Machek více vidět. Je pověřen koordinací přípravných prací na etymologickém slovníku slovanských jazyků v nově vzniklém etymologickém pracovišti Slovanského ústavu ČSAV v Brně. V listopadu roku 1953 je zvolen členem korespondentem ČSAV. A v letech 1952–1954 zastává funkci proděkana pro vědecký výzkum na filozofické fakultě v Brně. Zda byl tento posun spojen s nějakou významnější úlitbou režimu, nebo prostě jen přirozeně vyplynul z uvolnění, kterému se dostalo historické jazykovědě po zveřejnění Stalinových statí, nám není známo.

Josef Kurz (1901–1972) působil od roku 1945 na filozofické fakultě v Brně, kam byl povolán z Prahy z iniciativy Bohuslava Havráňka, aby po něm převzal stoliči slovanské jazykovědy a staroslověnštiny. Na ideologické konferenci přednesl Josef Kurz příspěvek s názvem Případ kosmopolitického nazírání v slavistice.³⁷ Podobně jako Machek i Kurz koncipoval zřejmě svůj projev dosti odborně, věnoval se v něm otázce původu a významu staroslověnských

³⁴ Václav MACHEK: O možnosti revidovat některé názory o stavu staroslovanské kultury. In: *Marxisticko-leninskou ideovostí a stranickostí proti kosmopolitismu a objektivismu ve vědě*, c. d. v pozn. 2, s. 187–189.

³⁵ Václav MACHEK: Quelques mots slavo-germaniques. *Slavia*, 20, 1951, s. 206n.

³⁶ Václav MACHEK: Quelques mots slavo-germaniques (suite). *Slavia*, 21, 1953, s. 252–286.

³⁷ Josef KURZ: Případ kosmopolitického nazírání v slavistice. In: *Marxisticko-leninskou ideovostí a stranickostí proti kosmopolitismu a objektivismu ve vědě*, c. d. v pozn. 2, s. 182–183.

a církevněslovanských památek moravského a českého původu. V konferenčním sborníku je jeho příspěvek otištěn v podobě redakčního shrnutí s jen několika přímými citacemi autorových slov. Rozhlédneme-li se po Kurzově tehdejší vědeckém díle, zjistíme, že i on čerpal námět pro svůj výstup ze svého relativně nedávného zájmu. V roce 1947 publikoval text, ve kterém se zamýšlel nad stejným tématem.³⁸ Jeho hlavní tezí bylo, že lze spatřovat počátek dějin našeho písemnictví nikoli až v prvních českých památkách, ale už v celé bohaté literatuře staroslověnské a církevněslovanské. V závěru Kurz shrnul, že jsme nebyli vystaveni pouze kulturním vlivům západním, ale i východním: „Prostřednictvím světa byzantského dostaly se k nám na počátku našeho státního a kulturního života základní prvky kulturní orientace slovanské, které u nás trvaly a byly přetvářeny dále a vtiskly tak pečeť prvnímu období našich dějin a naší vzdělanosti. Nerozhodli jsme se hned pro západní civilizaci, jak se často vykládalo; čerпали jsme vydatně a rozhodně také z východního pramene a prvky obou směrů se u nás časem spojily a slily v harmonický proud“.³⁹ Na ideologické konferenci v roce 1952 však Josef Kurz svoje téma použil už v jiném kontextu. Svůj projev oděl do nového hávu vyhovujícího aktuálním poměrům. Dřívější výklady zdůrazňující naši starou západní orientaci označil jako kosmopolitní a vyzdvihl zásluhy ruské a sovětské vědy o průzkum starých slovanských památek. Z dnešního pohledu až tragikomické vyznění má pak závěr, „že náš národ měl na úsvitu svých historických dějin orientaci východní a že tato orientace měla rozhodující význam pro celý náš další vývoj“.⁴⁰ Autor, maje na mysli vlivy byzantské, tak obecnější formulací o naší východní orientaci uspokojil své posluchače.

Pokud víme, Josef Kurz se v jiných svých textech na přelomu čtyřicátých a padesátých let k dobovému vývoji lingvistiky, ať už k marrismu, nebo k Stalinovu vystoupení proti němu, nevyjadřoval. Jeho účast na ideologické konferenci patrně byla jedinou epizodou, kdy se jeho vědecká dráha protнула s dobovými ideologickými třenicemi. Postavení Josefa Kurze v české slavistice obecně bylo v té době relativně pevné. Patřil k iniciátorům práce na Slovníku jazyka staroslověnského. Byl to on, kdo v průběhu 40. let koordinoval první, zejména excerptní práce. A právě v roce 1952 se stal předsedou nové komise pro tento slovník, ustavené už v rámci vznikající Československé akademie věd. Zároveň byl pověřen jeho

³⁸ Josef KURZ: Slované základy naší vzdělanosti. In: Josef MACŮREK (ed.): *Slovanství v českém národním životě. Sborník úvah profesorů Masarykovy university*. Brno, Rovnost, 1947, s. 9–19.

³⁹ Tamtéž, s. 17.

⁴⁰ Josef KURZ: Případ kosmopolitického nazírání v slavistice. In: *Marxisticko-leninskou ideovostí a stranickostí proti kosmopolitismu a objektivismu ve vědě*, c. d., s. 182.

hlavní redakcí. Na druhou stranu pevné nebylo v téže době postavení slavistiky jako oboru na filozofické fakultě v Brně. Jak popisují Jordán a kol.,⁴¹ „...později, v průběhu roku 1951, vznikly snahy, aby v rámci dělby práce a prosazení specializace mezi brněnskou a olomouckou filozofickou fakultou byla v Olomouci zrušena a do Brna převedena historie a filosofie, zatímco v Brně měla být podstatně omezena slavistika. Jejím centrem se měla stát filologická fakulta University Palackého, vytvořená z tamější fakulty filozofické. Z Brna měly být převedeny všechny vedlejší slovanské jazyky a čeština s ruštinou měly být zachovány jen s nepatrným počtem posluchačů.“ Josefu Kurzovi šlo tedy v roce 1951, pokud se týče jeho působení v Brně, doslova o bytí či nebytí. Snad částečně i proto si zkraje roku 1952 nemohl dovolit jakýkoli prohrěšek, jímž by neúčast na ideologické konferenci dozajista byla. Plán na okleštění slavistiky v Brně ovšem nakonec nebyl uskutečněn a Kurz zde pak působil až do roku 1956, kdy byl z Brna převeden na filozofickou fakultu do Prahy.

V bibliografii prací **Josefa Vachka** (1909–1996), předního zástupce druhé generace Pražské školy, příspěvek z brněnské ideologické konference chybí.⁴² Nelze se tomu divit, neboť v konferenčním sborníku jsou z Vachkova projevu citovány stěží dvě věty, zbytek je volné převyprávění z pera bezejmenné redakce, dávající dohromady jednu tiskovou stranu. Sám příspěvek nese název Přemáhání kosmopolitismu v učebnicích angličtiny na školách třetího stupně.⁴³ Jeho tematika koreluje s tehdejší Vachkovou – řekli bychom spíše vedlejší či okrajovou – činností, již bylo psaní učebnic angličtiny pro nižší typy škol. Už v roce 1946 vyšla Vachkova objemná učebnice *Anglicky svěže a spolehlivě*.⁴⁴ V letech 1950 a 1951 byl Vachek členem autorského kolektivu, který připravil dvě cvičebnice angličtiny pro gymnázia a hospodářské školy.⁴⁵ Právě zkušenosti z této práce zřejmě využil pro svůj diskusní příspěvek na ideologické konferenci. V něm vyzdvihl

⁴¹ František Jordán a kol.: *Dějiny university v Brně*. Brno, Univerzita J. E. Purkyně, 1969, s. 255n.

⁴² Josef HLADKÝ: Bibliography of Professor's Josef Vachek's works. *Brno Studies in English*, 23, 1997, s. 15–42.

⁴³ Josef VACHEK: Přemáhání kosmopolitismu v učebnicích angličtiny na školách středního stupně. In: *Marxisticko-leninskou ideovostí a stranickostí proti kosmopolitismu a objektivismu ve vědě*, c. d. v pozn. 2, s. 190–191.

⁴⁴ Josef VACHEK: *Anglicky svěže a spolehlivě*. Praha, Josef Hokr, 1946.

⁴⁵ Jiřina W. DUNOVSKÁ a kol.: *Cvičebnice jazyka anglického pro 1. třídu gymnasií a vyšších hospodářských škol*. Praha, Státní nakladatelství učebnic, 1950. Jiřina W. DUNOVSKÁ a kol.: *Cvičebnice jazyka anglického pro 2. třídu gymnasií a vyšších hospodářských škol*. Praha, Státní nakladatelství učebnic, 1951.

v zásadě dvě věci. Za prvé to, že v učebnicích se má klást důraz na vystižení gramatiky i lexika jazyka, za druhé, že je zároveň zapotřebí vystihovat v nich sociální a hospodářskou situaci v anglosaských zemích, tj. především upozorňovat na jejich charakteristické rysy, jako je koloniální útlak, diskriminace černochů apod. Podobně jako Machek a Kurz také Vachek vyhověl očekávání, že pohaní západní svět, přitom si však významněji nezařadil co do metody skutečné lingvistické práce.

Josef Vachek působil na brněnské anglistice od roku 1945, kdy se zde na výzvu a za podpory Bohuslava Havráňka, tehdy ještě děkana brněnské filozofické fakulty, habilitoval. Svoje brněnská léta popsal podrobně ve své vzpomínkové knize.⁴⁶ Můžeme se tam dočíst i o pronikavé změně atmosféry po roce 1948. Uvádí mimo jiné, že pod tlakem akčního výboru fakulty v pouťorovém období sám nabídl svou rezignaci. Na zásah Bohuslava Havráňka však mohl zůstat, přišel „jen“ o místo vedoucího anglistiky. Je proto zřejmé, že odmítnout účast na ideologické konferenci v roce 1952 si Vachek dovolit nemohl. Pokud je nám známo, v jiných svých odborných textech se ideologických otázek a sporů nijak nedotkl. Svůj pohled na to, co se v padesátých letech dělo v naší lingvistice, vyjádřil v historiografickém díle o Pražské škole.⁴⁷ Také Vachkovi připadal marrismus natolik neperspektivní, že přivítal Stalinovo vystoupení proti němu. O protistrukturalistické kampani, která záhy poté vypukla, se pak Vachek – jindy velmi velkorysý a smířlivý – vyslovuje přece jen emotivněji, když ztotožnění pražského strukturalismu s marrismem charakterizuje jako „nehoráznou tezi“.

Josef Vachek přečkal ono pro mnohé nejtěžší období, počátek padesátých let, relativně bez úhony, přinejmenším po stránce existenční, tedy co se týče zachování pracovního místa. Až v roce 1961 musel po prověrkách náboženského smýšlení, při kterých se netajil svým katolickým vyznáním, brněnskou anglistiku opustit. Díky Bohuslavu Havráňkovi mohl přejít do akademického Ústavu pro jazyk český v Praze.

Bohuslav Havránek (1893–1978) a **František Trávníček** (1888–1961) jsou natolik výraznými postavami naší jazykovědy nejen padesátých let, že pojednání o nich na tomto místě nelze rozvíjet do přílišné šíře. Spokojíme se proto jen s vyznačením základních faktů.

Po druhé světové válce zaujali oba jazykovědci poměrně kladný postoj k marrismu. Havránek tak učinil především v úvahovém textu o současných úkolech slovanské filologie, ve kterém se pokusil nalézt body, jež mají společné marrismus

⁴⁶ Josef VACHEK: *Vzpomínky českého anglisty*. Jinočany, H & H, 1994, s. 114n.

⁴⁷ Josef VACHEK: *Prolegomena ke dějinám pražské školy jazykovědné*. Jinočany, H & H, 1999.

a pražský strukturalismus;⁴⁸ Trávníček publikoval v roce 1946 příznivou recenzi na tři nové sovětské práce, přičemž jednou z nich byla marristická kniha Členy predloženiya i časti reči.⁴⁹ Především však napsal o marrismu delší text, a to zhruba o tři roky později.⁵⁰ V textu hodnotil Trávníček marrismus skutečně velmi kladně: „Nové jazykovědné názory akademika Marra a jeho školy vycházejí z historického a dialektického materialismu, který se plnou měrou osvědčil jako svrchovaně plodný světový názor při budování socialistického řádu v Sovětském svazu po Velké říjnové revoluci v roce 1917, světodějného řádu pokroku a míru. ... Každý jazykozpytec, kterému opravdu záleží na prospěchu jeho vědního oboru, nemůže neuznat, že má nové sovětské učení o jazyce svrchovaný význam pro další vývoj jazykozpytu, poněvadž jej vyvádí ze slepé uličky, do které se dostal“.⁵¹

Stalinovo vystoupení proti marrismu myšlenkově směřování obou jazykovědců změnilo. Zjednodušeně by bylo možno říci, že se oba obrátili od nového učení marristického k novému učení Stalinovu. Lišili se však od sebe ve způsobu, jakým toto nové učení přijali a dále prezentovali. František Trávníček tak činil naprosto dogmaticky a stal se pak jednou z hlavních postav v ideologických bojích, které záhy po zveřejnění Stalinových statí vypukly, a to jak v boji proti marrismu, tak v následné kampani proti strukturalismu Pražské školy. Na brněnské ideologické konferenci vystoupil Trávníček, úřadující rektor brněnské univerzity, jako poslední řečník vůbec, s úkolem celou akci shrnout a zhodnotit. Jeho projev je kompletně otištěn v konferenčním sborníku a čítá 12 stran. Rozdělen je na dvě části. V první se autor zabývá situací v jazykovědě; rozděluje ji výslovně na pravou jazykovědu marxistickou a na zhoubnou jazykovědu „předstalinovou“, kam řadí vše, co bylo před Stalinovým vystoupením. Stalinovy statí o jazyce opěvuje a hojně z nich cituje, kritizuje naopak ideologické proudy buržoazní jazykovědy, především strukturalismus. Projev spadá už jednoznačně do období, kdy byl boj proti nemarxistickým přístupům v jazykovědě přenesen z marrismu na strukturalismus; o marrismu v něm nalezneme jen letmou zmínku v úvodu, jinak se Trávníček soustředil na strukturalismus. Protože přednášel před širším publikem i nejurykovědným, zasadil navíc Stalinovy statí do širšího

⁴⁸ Bohuslav HAVRÁNEK: Naše pojetí slovanské filologie a její dnešní úkoly. *Slavia*, 18, 1947–1948, s. 264–268.

⁴⁹ Ivan I. MEŠČANINOV: *Členy predloženiya i časti reči*. Moskva, Izdatel'stvo Akademii nauk SSSR, 1945.

⁵⁰ František TRÁVNÍČEK: Akademik Marr a jeho směr v jazykozpytě. *Naše řeč*, 34, 1950, s. 1–6.

⁵¹ Tamtéž, s. 4–5.

kontextu a snažil se poukázat na jejich význam pro vědu všeobecně: „V dnešní době, kdy se rozhoduje mezi novou světovou válkou a mírem, nabývá moskevská diskuse o jazyce a jazykovědě mimořádné důležitosti. To proto, že je jazykověda nenápadná, dobře maskovaná výpadní brána, kterou roznáší světová reakce své nakažliviny do řad všech vědeckých pracovníků ... Stalinovy stati vrchovatou měrou, názorně a přesvědčivě dokazují, že marxismus-leninismus otvírá dokořán bránu přesného a pronikavého poznání společenského dění a všeho vnějšího světa“.⁵² V druhé části svého projevu pak Trávníček zhodnotil konferenci a její význam. Ocenil kritiku a sebekritiku, která v projevech zazněla, a především zdůraznil, že boj pokračuje – myšlenky, které zazněly, budou dále šířeny, především na vysokých školách, kde jsou k tomu nyní, po restrukturalizaci v podobě zřízení kateder namísto ústavů, dobré podmínky: „Z této konference vyplývá závazek, abychom boj proti kosmopolitismu přenesli na všechna základní pracoviště, rozvíjeli na nich podněty konference a do všech důsledků provedli očistu naší vědy“.⁵³

Postup Bohuslava Havráneka po zveřejnění Stalinových statí byl opatrný. Nadšeně je přivítal, ale v následující kampani proti strukturalismu se nechoval dogmaticky, spíše pragmaticky. V zásadě se pokoušel neodmítat „předstalinskou“ (jak historickosrovnávací, tak strukturalistickou) jazykovědu paušálně, ale dialekticky se dobírat překonávání rozporů pomocí diskuse. Za tím účelem se mu podařilo v průběhu padesátých let i později uspořádat řadu konferencí, jejichž hodnota postupem let rostla. V jeho textech týkajících se ideologické konference v Brně však příliš hodnotného nenajdeme. Na konferenci samé přednesl Havránek příspěvek s názvem *Za odstranění kosmopolitismu a objektivismu v naší jazykovědě*. V konferenčním sborníku jsou publikovány, tak jako v případě Kurzové a Vachkové, jenom jeho komentované výňatky. Autor se nejprve obrátil do minulosti, kdy „naše jazykověda zůstávala jednak v zajetí buržoasní ideologie – jako strukturalismu a pod., jednak pseudomarxistického učení Marrova“;⁵⁴ posléze pak nastínil svou představu dalšího vývoje naší jazykovědy. Protože většina důležitých úkolů vedoucích k odstranění kosmopolitismu a objektivismu není řešitelných individuálně, ale kolektivně, podstatná bude podle Havráneka

⁵² František TRÁVNÍČEK: Projev rektora brněnské univerzity prof. Dr. Trávníčka na závěrečném dni I. ideologické konference vysokoškolských vědeckých pracovníků v Brně. In: *Marxisticko-leninskou ideovostí a stranickostí proti kosmopolitismu a objektivismu ve vědě*, c. d. v pozn. 2, s. 390, 395, 396.

⁵³ Tamtéž, s. 400.

⁵⁴ Bohuslav HAVRÁNEK: *Za odstranění kosmopolitismu a objektivismu v naší jazykovědě*. In: *Marxisticko-leninskou ideovostí a stranickostí proti kosmopolitismu a objektivismu ve vědě*, c. d. v pozn. 2, s. 181.

reorganizace Ústavu pro jazyk český v rámci vznikající ČSAV (připomeňme, že Havránek se stal roku 1953 ředitelem Ústavu). Závěrečná slova Havránkova projevu jsou pak obecnější a úderná: „Máme-li jasně myslet, musíme jasně mluvit ... Dneska všechno myšlení musí být jasné. Nejsme v době, kdy se říkal národ a myslelo se peníze“.⁵⁵ Havránek potom ještě o konferenci napsal zprávu do časopisu *Ruský jazyk*, ve které zdůraznil, že „je nutno přikročit od pouhého deklarativního přihlašování se k sovětské vědě ke skutečnému a systematickému osvojování si jejích výtěžků a zkušeností“.⁵⁶

Pokud jde o postavení Bohuslava Havránka a Františka Trávníčka v padesátých letech, právě tito dva jazykovědci byli v dané době nejčelnějšími představiteli naší lingvistiky. V pamětech a vzpomínkách vícero osob je dokonce dochováno povědomí o jakémsi mocenském soupeření mezi oběma lingvisty na pomyslném výsluní české lingvistiky padesátých let.⁵⁷ Nechceme se zde však pouštět do podrobnějších úvah, zda má smysl soupeření či osobní vztah obou jazykovědců nějak dále zkoumat. Faktem je, že oba zastávali řadu důležitých pozic a funkcí. Trávníček byl v letech 1948–1959 rektorem brněnské univerzity, v letech 1948–1960 členem parlamentu, v letech 1952–1956 předsedou sekce jazyka a literatury ČSAV, od roku 1953 ředitelem brněnské pobočky Ústavu pro jazyk český ČSAV.⁵⁸ Havránek byl v letech 1948–1951 a 1952–1954 děkanem filozofické fakulty Univerzity Karlovy, v letech 1953–1965 ředitelem Ústavu pro jazyk český ČSAV, v letech 1950–1958 vedoucím katedry českého jazyka a obecné lingvistiky FF UK, v letech 1953–1961 rektorem Vysoké školy ruského jazyka a literatury,⁵⁹ dále se např. podstatně podílel na vzniku ČSAV, byl členem Vládní komise pro vybudování ČSAV.⁶⁰

⁵⁵ Tamtéž, s. 182.

⁵⁶ Bohuslav HAVRÁNEK: Význam I. ideologické konference v Brně pro českou rusistiku. *Ruský jazyk. Odborný časopis pro vyučování ruštině na československých školách*, 2, 1951–1952, s. 290.

⁵⁷ Srov. rozhovor s Františkem Danešem. In: Jan CHROMÝ – Eva LEHEČKOVÁ (eds.): *Rozhovory s českými lingvisty I*. Praha, Dauphin, 2007, s. 20; rozhovor s Petrem Sgallem. In: Jan CHROMÝ – Eva LEHEČKOVÁ (eds.): *Rozhovory s českými lingvisty II*. Praha, Akropolis 2009, s. 257; rozhovor s Marií Těšitelovou. In: Jan CHROMÝ – Eva LEHEČKOVÁ (eds.): *Rozhovory s českými lingvisty I*. Praha, Dauphin, 2007, s. 273; Václav ČERNÝ: *Paměti III (1945–1972)*. Brno, Atlantis, 1992, s. 272.

⁵⁸ Jan HOLEŠ: Trávníček, František. In: Jiří ČERNÝ – Jan HOLEŠ (eds.): *Kdo je kdo v dějinách české lingvistiky*. Praha, Libri, 2008, s. 647–650.

⁵⁹ Jan HOLEŠ: Havránek, Bohuslav. Tamtéž, s. 211–214.

⁶⁰ Magdaléna POKORNÁ: Sjedením proti jednotě. Spor o budoucí podobu akademie věd. In: Blanka ZILYNSKÁ – Petr SVOBODNÝ (eds.): *Věda v Československu*

Z našeho přehledu vědeckých drah jednotlivých účastníků ideologické konference mělo vyplynout především to, že tito zástupci jazykovědné obce se konference zúčastnili z různých důvodů a jistě i s různými pocity. Zatímco u některých se zdá, že se prostě rozhodli vyhovět dobovým tlakům, přednést pokud možno relativně rozumný příspěvek a nepokoušet svůj osud případným pokusem o neúčast, jiní zřejmě v konferenci viděli příležitost zviditelnit svou osobu a ještě více upevnit svoje postavení.

Summary

The paper deals with The First Ideological Conference of Academic Workers, held in 1952 in Brno. The conference was organized by the communist regime in order to strengthen the power of Marxist ideology in Czechoslovak sciences, arts and humanities. The article discusses the broader ideological context and the circumstances and consequences of the main program declared at the meeting, i.e. a struggle against so-called “cosmopolitanism” and “objectivism.”

The second part of the paper examines the participation of five prominent representatives of Czechoslovak linguistics – Indo-Europeanist and etymologist Václav Machek, Slavist Josef Kurz, Anglist Josef Vachek, Slavist Bohuslav Havránek, and Bohemist František Trávníček – in the conference. They each participated in the conference for different reasons. Some of them probably had no choice but to take part in the thoroughly controlled and in a way grotesque meeting with an a priori scenario. For others, this was apparently an opportunity to become even more integrated into the scientific establishment of the period.

Author's address:
Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i.
Veveří 97, 602 00 Brno

---

v letech 1945–1953. Sborník z konference (Praha, 18.–19. listopadu 1998). Praha, Karolinum, 1999, s. 109.